

Горад бунтарнай маладосці

Па віленскіх адрасах Максіма Танка

Магчыма, для кагосьці гэта прагучыць нечакана, але сваім жыццёвым і творчым сталеннем народны паэт Беларусі Максім Танк абавязаны Вільні – спрадвечнаму асяродку беларускай гісторыі і культуры, гораду, які ў кастрычніку 1939 года стаў літоўскай сталіцай. Менавіта тут прайшла яго маладосць, тут ім быў выдадзены першы паэтычны зборнік, тут ён сфарміраваўся як нястомны і непрымірымы барацьбіт за інтарэсы простага народа... Каб даведацца, дзе і пры якіх абставінах гэта адбывалася, наколькі тагачасныя падзеі паўплывалі на светапогляд паэта, мы накіраваліся ў Вільнюс.

Недружалюбная сустрэча

Адразу зазначым, што ў Вільню Яўген Скурко (Максім Танк) трапіў пасля пэўных жыццёвых перыпетый. У пачатку 1929 года за ўдзел у падпольнай камсамольскай арганізацыі ён быў выключаны з Радашковіцкай беларускай гімназіі, пасля чаго падаўся паспытаць шчасця ў аднатыпную віленскую навучальную ўстанову. Але горад сустрэў будучага класіка не зусім дружалюбна. Пазней у сваім жыццяпісе, складзеным

для зборніка аўтабіяграфій беларускіх пісьменнікаў «Пяцьдзесят чатыры дарогі», гэты момант паэт апісваў наступным чынам: «Яшчэ на вакзале я быў затрыманы сышчыкамі, якія перарылі мой вучнёўскі чамадан. Відаць, яны былі папярэджаны аб прыездзе радашковіцкіх гімназістаў і мо спадзяваліся знайсці ў мяне нелегальную літаратуру». Але на гэты раз ні ў Яўгена, ні ў яго таварышаў нічога крамольнага не было, і паліцэйскія адпусцілі хлопцаў, што прыехалі «заваёўваць» незнаёмы для іх горад.

Першы прыезд паэта ў Вільню аказаўся непрацяглым па часе. «Спыніўся я з сябрамі на прадмесці Новы Свет (цяпер мікрараён Науінінкай. – С.Г.), дзе пераважна жылі рабочыя і чыгуначнікі... Пасля захалуснага мястэчка Радашковічы Вільня здалася мне вялізным, шумным, бурлівым горадам... У вольны час я любіў хадзіць і адкрываць новыя, невядомыя для мяне закуткі і завулкі Вільні, якія то ўпіраліся ў абрывістыя берагі бурлівай Віленкі ці прыгажуні Віліі, то ў векавыя сосны Закрэта, Звярынца, Антокаля» (колішнія гарадскія прадмесці, а цяпер мікрараёны адпаведна Вінгіс, Жвярынас, Антакальніс. – С.Г.), – успамінаў паэт пазней у той жа аўтабіяграфіі. Праўда, вольнага часу ў юнака, па ўсім відаць, было не так і шмат. Неўзабаве ён, як і меркаваў, стаў вучнем Віленскай бе-

*Я гэты горад знаю з даўніх дзён,
Дзе дрэмлюць замка гордыя руіны,
Дзе ўзняў густое веце ясен, клён
Над сном акамянелым Гедыміна...*

1945 г.

ларускай гімназіі, дзе, акрамя спасціжэння навук, прадоўжыў сваю патрыятычна-камсамольскую дзейнасць, якая, зрэшты, і паспрыяла хуткаму развітанню з годам яго надзей.

Напрыканцы зімы 1929-га па многіх заходнебеларускіх гарадах і мястэчках прайшла хваля палітычных акцый супраць нацыянальнага ўціску, які чыніўся польскімі ўладамі ў адносінах да беларусаў. Да пратэсту далучыліся, аб'явіўшы забастоўку, і вучні старшых класаў Віленскай беларускай гімназіі. Зразумела, што паліцыя прыняла меры для «навядзення парадку»: некалькіх чалавек арыштавалі адразу, а затым узяліся за іншых актывістаў маладзёжнай акцыі. У выніку дырэкцыі паступіў загад аб выключэнні з гімназіі ўсіх вальнадумцаў, да ліку якіх быў аднесены і Яўген Скурко. Пасля таго яму ўжо нічога не заставалася рабіць, як вяртацца да бацькоў у родную Пількаўшчыну.

Віленская беларуская гімназія, дзе непрацяглы час давялося вучыцца М. Танку, размяшчалася ў паўднёвым крыле былога жылога корпуса базыльянскага кляштару, у так званых «Базыльянскіх мурах», сённа «прыпісаных» да вуліцы Аўшрас Варту (былая Вастрабрамская, 7). Гэта навучальная ўстанова была адкрыта 1 лютага 1919 года вядомым беларускім грамадскім і палітычным дзеячам пачатку XX стагоддзя Іванам Луцкевічам і дзейнічала да сярэдзіны 1944 года. Тут узгадавалася шмат бліскучых асоб: многія вядомыя ў свеце беларусы – пісьменнікі, паэты, інжынеры, медыкі, навукоўцы – былі выпускнікамі гімназіі або працавалі там выкладчыкамі. І калі ўявіць, што вільнюскія ўлады ці беларускія грамадска-культурныя арганізацыі Літвы раптам загарэліся жаданнем увекавечыць памяць пра ўсіх знакамітасцей, якія ў розны час мелі дачыненне да гімназіі, то для ўстаноўкі ў гонар кожнага з іх мемарыяльнай дошкі на сярэдневяковых сценах не хапіла б месца.

Тым не менш тром ганаровым «гімназістам» пашанцавала больш за іншых: каля ўваходу ў будынак былой гімназіі сённа вісяць шпальды ў гонар вядомага

пісьменніка Максіма Гарэцкага (ён тут працаваў у 1919–1923 гадах), выпускніцы 1921 года паэтэсы Наталлі Арсенневай і ксяндза пробашча, грамадскага дзеяча Адама Станкевіча. Дарэчы, роўна праз паўстагоддзе пасля закрыцця Віленскай беларускай гімназіі, у 1994 годзе ў Вільнюсе ў мікрараёне Каралінешкес была зноў адкрыта навучальная ўстанова з беларускай мовай навучання – школа № 68. У сакавіку 1997-га рашэннем Вільнюскага гарсавета ёй было прысвоена імя Францыска Скарыны, а ў 2013 годзе нададзены статус гімназіі. Летась тут займалася больш за 200 вучняў.

Гімназія імя Ф. Скарыны – літоўская дзяржаўная навучальная ўстанова. Тым не менш яе выпускнікі, згодна з палажэннямі нацыянальнай праграмы «Беларусы ў свеце», маюць права паступаць на бюджэтнае аддзяленне любой беларускай ВНУ. У гімназіі наладжаны цесныя кантакты з пасольствам нашай краіны ў Літве і беларускімі культурна-асветнымі грамадскімі арганізацыямі.

Пачаткам стаў «Пралом»

У адзін час з беларускай гімназіяй існавала ў міжваеннай Вільні і руская, якая насіла імя Аляксандра Пушкіна. Менавіта яе і прыгледзеў пасля свайго «выгнання» з «Базыльянскіх мураў»

Максім Танк.
Фота 1930-х гадоў

▼ Дом, у якім
кватараваў М. Танк,
у прадмесці Закрэт.
Фота 1960-х гадоў

юны Яўген Скурко. Але з яго рэпутацыяй вальнадумца і бунтара паступіць туды было праблематычна. І тады будучы паэт выбраў абходны шлях: правёўшы вясну і лета ў Пількаўшчыне, восенню таго ж 1929 года ён зноў паехаў у Вільню і паступіў на гадавыя курсы тэхнікаў-меліяратараў, загадзя ведаючы, што працы па гэтай спецыяльнасці не атрымае як «палітычна ненадзейная асоба». Але ў гэтай справы быў і пазітыўны бок – пасля заканчэння вучобы юнак атрымліваў магчымасць без паліцэйскага пасведчання аб добранадзейнасці паступаць у любую іншую навучальную ўстанову. І Яўген выбраў Віленскую рускую гімназію імя А. Пушкіна, якая размяшчалася ў доме № 29 па Вастрабрамскай вуліцы. Цяпер гэтая вуліца называецца Аўшрас Варту.

Пазней даследчыкі творчага шляху класіка будуць сцвярджаць, што «гады вучобы далі тут маладому паэту нямала ўсэнсе павышэння агульнаадукацыйнага ўзроўню – як элементарных пазнанняў у галіне дакладных навук, так і літаратурнай дасведчанасці». І гэта, безумоўна, так. Але адначасова са спасціжэннем кніжных прамудрасцей М. Танк захапляецца мастацкай літаратурай, запісвае фальклор, сістэматычна працуе над новымі вершамі і працягвае займацца рэ-

валюцыйна-прапагандыскай і нелегальнай дзейнасцю.

У канцы 1931 года разам з сябрам Янкам Гарохам, таксама паэтам-пачаткоўцам і вельмі здольным мастаком, ён выпускае часопіс «Пралом». Першы яго нумар, каля ста старонак, хлопцы напісалі ў двух экзэмплярах ад рукі. «На вокладцы, – успамінаў М. Танк, – Янка Гарох намалюваў разбураную турэмную сцяну. На руінах стаіць рабочы. У адной руцэ ў яго молат, у другой – чырвоны сцяг». Менавіта ў гэтым рукапісным выданні пад псеўданімам А. Граніт гімназіст Яўген Скурко змясціў свае першыя вершы. Адзін з экзэмпляраў «Пралома» нехта тайна перавёз у БССР, і многія творы з яго, у тым ліку і дэбютныя вершы М. Танка, былі ўключаны ў «Хрэстаматыю заходнебеларускай літаратуры», якая выйшла ў Мінску ў 1933 годзе.

Другі і апошні нумар «Пралома» выйшаў у лютым 1932-га. Як згадваў паэт, пры дапамозе «старэйшых таварышаў з падполля» ён быў аддрукаваны на гектографе колькасцю 500 экзэмпляраў. На яго старонках пад тым жа псеўданімам А. Граніт гімназіст Яўген Скурко змясціў нізку сваіх вершаў – «У дарозе», «Там, дзе стаяў безработчы», «Новы год» і нарыс «Гаротнікі прачнуліся».

Практычна ўсё тэраж другога нумара «Пралома» быў перапраўлены падпольшчыкамі з Вільні на Навагрудчыну, адкуль ён распаўсюджваўся і па іншых рэгіёнах. Пра той вялікі ўплыў, які аказвала гэтае нелегальнае выданне на жыхароў заходнебеларускіх вёсак і мястэчак, паводле сцвярджэння У. Калесніка – аднаго з найбольш аўтарытэтных даследчыкаў жыццёвага і творчага шляху М. Танка, ускосна можна меркаваць па справаздачы кіраўніка Навагрудскага ваяводства ў Міністэрства ўнутраных спраў Польшчы, дзе ўказвалася, што «ў шэрагу мясцовасцей Наваградскага і Слонімскага паветаў пры вобыхках у камуністычных дзеячаў знойдзены брашуры з камуністычнымі песнямі альбо сшыткі з перапісанымі вершамі антыдзяржаўнага зместу...» і, як вынік, – «гэтага роду прапаганда дасягае вельмі

*Я чую, як Вялля ў начной цішы
Бароў прадвечных падмывае бераг...*

1945 г.

вялікага поспеху ў справе радыкалізацыі мас».

Адначасова з выданнем «Пралома» М. Танк цесна супрацоўнічае з нелегальнымі часопісамі («Малады камуніст», «Часопіс для ўсіх») і газетамі. У выдадзенай 7 красавіка 1932 года ў Львове газеце-аднадзёнцы «Беларускае жыццё» і быў апублікаваны яго верш «Заштрайкавалі гіганты-коміны», прысвечаны забастоўцы шахцёраў Дамброўскага вугальнага басейна Польшчы. Пад ім упершыню з'явіўся псеўданім «Максім Танк», што затым стаў неад'емнай часткай творчага іміджу паэта. «...Чаму менавіта Максім Танк... Ну, Максім – гэта ад Горкага, пад уплывам якога мы ўсе тады знаходзіліся, – прызнаваўся ў 1974 годзе паэт у інтэрв'ю карэспандэнту газеты «Вечерний Минск». – А Танк – нават сама добра не магу растлумачыць, чаму Танк. Як многім пачынаючым паэтам, мне здавалася, што літаратурны поспех залежыць ад гучнага псеўданіма. Свет «раслінных» псеўданімаў быў ужо, што называецца, разабраны: Пушча, Колас, Чарот, Васілёк... Мне нічога не заставалася, як пашукаць што-небудзь «жалезнае», вось я і спыніўся на Танку. Тады я не ведаў яшчэ, што гэта слова мае адносіны да вершаў: танка – адзін з класічных жанраў японскай паэзіі».

Віленская турма

А вось віленскія паліцэйскія пракалічнасці выбару псеўданіма распытваць паэта не сталі. Ім дастаткова было звестак пра тое, што за псеўданімам Максім Танк «хаваецца» нядобронадзейны гімназіст Яўген Скурко. Таму, як толькі ў Вільню прыйшло паведамленне, што аддрукаваны ў Львове нумар «Беларускага жыцця» канфіскаваны і ў адносінах да яго выдаўцоў і аўтараў пачаўся разбор, паліцыя наведлася да юнака. «У выніку ўсяго гэтага я быў у красавіку 1932 г. арыштаваны... Вобыскі рабілі ў мяне і раней, але да гэтага часу ў паліцыі не было ў руках ніякага падпольнага матэрыялу супраць мяне. Зараз жа ў іх руках былі нелегальныя і легальныя камуністычныя

газеты і журналы і нейкім «цудам» трапіўшая да пракурора Пятроўскага мінская хрэстаматыя заходня-беларускай літаратуры, дзе таксама былі змешчаны і мае вершы», – успамінаў пазней М. Танк у аўтабіяграфіі.

На час следства маладога паэта змясцілі ў турму «Лукішкі», якая да нядаўніх пор (у пачатку ліпеня гэтага года ўлады Вільнюса яе закрылі) размяшчалася ў комплексе будынкаў у раёне Лукішскай плошчы, ад чаго і пайшла, так бы мовіць, бытавая яе назва. За кратамі М. Танк правёў каля двух месяцаў – выпусцілі пад заклад у 150 злотых. Калі гімназіст выйшаў на волю, тэрмін выпускных экзаменаў ужо мінуў. Зразумела, што нядобронадзейнаму навучэнцу ніхто не захацеў пасадзейнічаць у іх здачы, таму ён так і не атрымаў афіцыйнага пасведчання аб заканчэнні Віленскай рускай гімназіі імя А. Пушкіна. «Недавучаны гімназіст» быў вымушаны зноў пакінуць Вільню і вярнуцца ў Пількаўшчыну да бацькоў. Дарэчы, пасля таго паэт больш нідзе не навучаўся і далейшыя свае «жыццёвыя ўніверсітэты» праходзіў самастойна, метадам спроб і памылак.

Восенню ўсё таго ж 1932 года польская дэфензіва правяла ў заходнебе-

*І ноч прыйшла з прадмесця вуліц,
Палезла на званіцы, вышкі.
Сабакам чорным вецер скуліць
Пад шэрым мурам, пад Лукішскім.*

1936 г.

▲ М. Танк у «Лукішках». Фота з архіўнай справы 1932 года

ларускіх паведах шэраг акцый па масавым затрыманні і арышце актывістаў нелегальнага антыўрадавага руху. «Я рашыў не чакаць, пакуль мяне возьмуць, і ўцячы ў Савецкі Саюз, дзе думаў падвучыцца і зноў вярнуцца на працу. Але з Мінску мне прыйшлося вярнуцца раней як я думаў. Праз пару тыдняў я быў у Вільні», – пісаў паэт у аўтабіяграфіі. Пры гэтым ён не патлумачыў, што ж здарыла-

*Не знаю, што магло расчуліць
Мяне між вільнюскіх муроў.
Мо' тое, што тут столькі вуліц
З імёнамі маіх сяброў?..*

1976 г.

ся ў Мінску і чаму яму давялося вярнуцца. Відаць, гэта было зроблена М. Танкам наўмысна, па падказцы цензараў, бо падзеі, якія тады адбыліся, не ўпісваліся ў светлы вобраз Краіны Саветаў. І толькі ў адным з апошніх сваіх інтэрв'ю Яўген Іванавіч крыху раскрыў сакрэт свайго знаходжання ў 1932 годзе ў Савецкай Беларусі.

У Мінску, як расправёў народны паэт, ён трапіў у турму, дзе яго і «групы камсамольцаў, якія ўцяклі з Наваградчыны, трымалі ў жудасных умовах. Маладых людзей хутка паслалі на лесараспрацоўкі, а мяне ўсё правяралі і правяралі, ці не агент я дэфензівы. Высветліўшы ўсё, вырашылі зноў пераправіць у Польшчу. Чаму? У 1932 годзе было рашэнне Камінтэрна, каб трымаць (даць у Савецкім Саюзе прыстанішча. – С.Г.) толькі тых людзей, якім пагражае палявы суд ці смяротная кара. У мяне такой пагрозы не было, хаця існавала небяспека... Супрацоўнікі НКВС мяне выпрабавалі да апошняга моманту. У ноч, якая папярэднічала пераходу граніцы назад у Польшчу, у камеру пасадзілі нейкага хлопца, які ўвесь час паліваў гряззю Савецкі Саюз. Сцярапец гэтага я не мог і дзьмухнуў яму добра. Назаўтра я зноў перайшоў мяжу і апынуўся ў Вільні...».

Нягледзячы на такі негасцінны прыём у Мінску, М. Танк не змяніў свайго стаўлення да савецкай улады, бо быў цвёрда перакананы – толькі яна адна зможа пазбавіць Заходнюю Беларусь ад уціску Польшчы. Гэта ўжо ў старасці паэт прызнаецца: «Сёння я разумею, што каб тады затрымаўся ў Мінску, то напэўна не ацалеў бы. Ніхто з маіх сяброў, якія з Заходняй Беларусі пайшлі ў СССР, не выжылі». Аднак тады 20-гадовы юнак нават і не задумваўся, якой бяды яму ўдалося пазбегнуць, паколькі быў апантаным камуністычнымі ідэямі і рабіў усё магчымае для іх распаўсюджвання сярод простага люду. Праўда, найбольшага поспеху ў сваёй падпольнай дзейнасці будучы класік дасягнуў не ў Вільні, а на сучасных Навагрудчыне і Карэлічыне, куды пасля вяртання з Мінска быў накіраваны ЦК ЛКСМ Заходняй Беларусі.

Зноў «Лукішкі»

Чарговае вяртанне М. Танка ў Вільню, прычым не па яго волі, адбылося вясною наступнага 1933 года. Увесь той час, калі паэт знаходзіўся ў «камсамольскай камандзіроўцы», яго шукала паліцыя – у бацькоўскім доме ў Пількаўшчыне, па старых віленскіх адрасах, у гімназіцкіх сяброў... І знайшла па наводцы правакатара ў Глыбокім, адкуль ён зноў трапіў у «Лукішкі». Пасля завяршэння следства акруговы суд абвінаваціў яго ў антыўрадавай дзейнасці і прыгаварыў да 6 гадоў зняволення.

Аднак і за кратамі паэт не заняпаў духам, ён распачаў выданне астрожнага часопіса пад назвай «Краты». Пра тое, як ён ствараўся, М. Танк пакінуў наступныя ўспаміны: «Будучы ў астрозе, асабліва цяжкімі і доўгімі здаваліся першыя дні. Пасля праведзенай галадоўкі ўсе палітвязні былі пазбаўлены кніг і пісьменных прылад. Але, не зважаючы на гэта, мне праз крымінальных вязняў удалося атрымаць паперу і чарніла. У канцы 1933 г. я пачаў ад рукі друкаваць першы нумар нашага вастрожнага літаратурна-палітычнага журнала «Краты». Гэта быў своеасаблівы журнал і ў асаблівых умовах ён «друкаваўся». Сядзеў я ў адной камеры з палітвязнем т. Гаўрылічонкам, рабочым з алейнай фабрыкі. Калі я пісаў, ён увесь час мусіў хадзіць па камеры, засланяючы мяне ад «юдата», ад шкляннага вока ў дзвярах, праз якое часта заглядаў дазорца».

Праз некаторы час апеяльцыйны суд перагледзеў справу М. Танка і, не маючы канкрэтных доказаў яго віны, зменшыў пакаранне да 2 гадоў, пасля чаго вясной 1935 года паэт выйшаў на волю. Але не надоўга: 20 жніўня таго ж года яго зноў адправілі ў «Лукішкі». Пра гэты эпізод свайго жыцця ён згадаў наступнае: «Абвінавачваўся я ў тым, што ў Вільні 14/II 1934 г. напісаў і распаўсюджваў антырэлігійны твор, а 30/IV 1934 г. – першамайскую адозву, у якой быў заклік выступаць «супраць тэрору і пацыфікацыі, у абарону СССР і Чырвонага Кітая, супраць фашысцкай дыктатуры, змагацца за Польскую Савецкую Рэспубліку, за права

самаакрэслення аж да аддзялення...». Адным словам, як гаварыў пан пракурор, «заклікаў да выступленняў супраць існуючага ўрада і за адрыў ад Польскай дзяржавы часткі яе тэрыторыі». Апошняя фармулёўка была заключным абзацам ва ўсіх палітычных актах абвінавачвання, стаўшы трафарэтнай і ўсім вядомай». На судзе паэт самастойна, без адваката, даказаў беспадстаўнасць прад'яўленага яму абвінавачвання. Аргументы былі настолькі пераканаўчымі, што прадстаўнікам Феміды нічога не заставалася, як выпусціць падсуднага з астрога. Адбылося гэта перад самым новым 1935 годам...

Між тым зазначым, што М. Танк, знаходзячыся пад следствам і прыгавораны да розных тэрмінаў зняволення, адседзеў у віленскай турме пры сумарным падліку больш за два з паловай гады. Пазней былы палітвязень успамінаў, як аднойчы пасля чарговага «вяртання» ў «Лукішкі» наглядчык сустрэў яго як знаёмага і з'едліва спытаў: «Зноў вярнуўся, стары госць. Ну, ці доўга быў на волі?» – «Больш як вы!» – адказаў я. І сапраўды, я хоць пару месяцаў пабыў на волі, а ён амаль бязвыхадна жыў у турме. Толькі адна была розніца: я – на адным баку дзвярэй, а ён – на другім...».

*Усё ж люблю я гэтых вуліц гул,
Граду Панар, высокі золак рانیц
І маладосць, абвітую ў тугу,
Якой у вочы можна смела глянуць.*

1945 г.

Нязручны паэт

З 1935 года М. Танк пачаў больш стала жыць у Вільні. Каб легалізаваць сваё знаходжанне ў горадзе, паэт хадзіў на вячэрнія курсы – рыхтаваўся да экзаменаў ва ўніверсітэт. Але ажыццявіць гэтую задуму не ўдалося, бо ў хуткім часе знайшоўся для яго іншы занятак. Па пратэкцыі актывістаў Кампартыі Заходняй Беларусі ён уліўся ў грамадска-культурнае жыццё, пачаў цесна супрацоўнічаць з перыядычнымі выданнямі: вёў беларускую калонку ў польскамоўнай газеце «Poprostu», узначальваў літаратурны аддзел у газеце «Наша воля», актыўна друкаваўся ў літаратурна-навуковым часопісе «Калоссе», уваходзіў у рэдкалегію штормесячніка Таварыства беларускай школы «Беларускі летапіс»...

«У гэтых і іншых выданнях друкаваў свае вершы, апавяданні, літаратурнакрытычныя і публіцыстычныя артыкулы, у якіх адстойваў ідэі агульнанароднага супраціўлення фашызму, класавага змагання, нацыянальнага вызвалення», – такую характарыстыку дзейнасці паэта ў другой палове 1930-х гадоў далі ў свой час беларускія савецкія крытыкі і літаратуразнаўцы. І, відаць, так было на самай справе. Малады няўрымслівы, ініцыятыўны паэт меў непахісныя камуністычныя перакананні, яны складалі, па сутнасці, яго тагачаснае жыццёвае крэда.

Плёнам творчай дзейнасці М. Танка ў Вільні з’явіліся і чатыры яго кнігі: «На этапах», «Журавінавы цвет», «Пад мачтай», «Нарач». Яны выйшлі на працягу 1936–1938 гадоў і мелі вялікі поспех. Праўда, лёс першага паэтычнага зборніка склаўся няпроста. «Пры дапамозе кампартыі і выдаўца Труцько ў 1936 г. выйшаў мой першы зборнік вершаў «На этапах». На другі дзень цензура канфіскавала гэты зборнік, толькі 200 экз. нам удалося тады ўратаваць. Два экзэмпляры я схапіў з друкарні і хутчэй занёс на пошту і выслаў на адрас акадэміі, у Мінск, Купалу і Коласу...» – успамінаў пазней М. Танк. Такі ж лёс напаткаў і

выдадзеную асобнай кнігай паэму «Нарач». У аснове сюжэта – забастоўка сялян-рыбакоў калянарачанскіх вёсак. Праходзіла яна летам 1935 года як супраціў на забарону ўладамі свабоднай лоўлі рыбы.

Справа ў тым, што яшчэ ў 1932 годзе ўрадам Польшчы быў прыняты закон, паводле якога нацыяналізаваліся рэкі і азёры. У прыватнасці, Нарач перайшла да Дырэкцыі дзяржаўных лясоў, якая, у сваю чаргу, здала возера ў арэнду памешчыку Яблонскаму. Рыбакам жа прапанавалі наймацца да арандатара возера, з чым яны не пагадзіліся і працягвалі, як і раней, арганізавана лавіць рыбу. Умяшанне паліцыі яшчэ больш ускладніла сітуацыю – супраць «самавольшчыкаў» пачаліся рэпрэсіі, некаторыя з іх былі асуджаны на нязначныя тэрміны турэмнага зняволення. Для ўрэгулявання канфлікту на Нарач прыязджаў нават віленскі ваявода, але рыбакі стаялі на сваім. У выніку арандатар Яблонскі вымушаны быў пайсці на некаторыя ўступкі, аднак яны мала задавальнялі пратэстоўцаў і тыя працягвалі арганізавана выступаць за свабодную лоўлю рыбы.

Як сцвярджаюць гістарычныя крыніцы, у забастоўцы прынялі ўдзел больш за 5 тыс. жыхароў калянарачанскіх вёсак. Да іх далучыліся і рыбакі з іншых азёрных мясцін суседняй Вілейшчыны, Браслаўшчыны і нават даволі далёкага Палесся. Дарэчы, супрацьстаянне рыбакоў не абмежавалася толькі 1935 годам, яно працягвалася аж да верасня 1939-га, і гэтаму пэўным чынам садзейнічала і паэма «Нарач» Максіма Танка, якая распаўсюджвалася нелегальна.

Можна падрабязна гаварыць пра яго літаратурную дзейнасць так званага заходнебеларускага перыяду, аналізаваць яе і прыводзіць прыклады творчых удач. Аднак лепш, чым тагачасны паплечнік маладога паэта, а пасля – вядомы літоўскі пісьменнік Альбінас Жукаўскас, наўрад ці скажаш: «Як паэт Максім Танк быў самы таленавіты з усіх тагачасных вільнюскіх паэтаў. Мы ім проста захапляліся. Нас усіх заражаў яго аптымізм, вера ў перамогу, празрыстая народнасць

яго вершаў, паэтычная і палітычная спеласць, чыстая беларуская душа, дабрыня, прыгажосць. Цікава, што неўзабаве яго паэзію прызналі нават пераборлівыя, з прэтэнзіямі, надзьмутыя польскія прафесары, якія беларускую, як і літоўскую, мову ды літаратуру лічылі ніжэйшай, «хамскай» мовай і літаратурай».

Зразумела, паэт не мог абысці ў сваёй творчасці ўвагай і горад, які даў яму жыццёвы прытулак. У паэтычнай спадчыне М. Танка творы, прысвечаныя Вільні, вылучаюцца асаблівай цеплынёй. У вершы «Вільня», напісаным у 1936 годзе, творца назаве гэты горад родным, а ў аднайменным творы, што пабачыў свет у 1945-м, прызнаецца, што ведае яго з даўніх дзён.

Вільні прысвечаны таксама напісаныя ў розныя гады вершы «Імглой», «У Вільнюсе», «Готыка «Святой Анны» і шмат іншых. Цёплым лірычным успамінам пра светлыя хвіліны маладосці, праведзеныя ў горадзе над Віліяй, напоўнены і адзін з апошніх вершаў Максіма Танка «Пра-свет», напісаны ў 1992 годзе.

Падарожныя сустрэчы

Пачынаючы з 1935 года, М. Танк жыў у Вільні па розных адрасах. Адзін з іх – прадмесце Закрэт. Гэта была ўскраіна горада, забудаваная дамамі сядзібнага тыпу. У «Лістках календара» – дзённікавых запісах, якія паэт вёў у 1935–1939 гадах, ён прызнаваўся: «Неяк хутка прывык я да Вільні. Можна, таму, што вуліцы акраін, дзе я туляюся, мала чым адрозніваюцца ад вясковых. Летам тут можна сустрэць коней, кароў, коз, пачуць, як галосна пераклікаюцца пеўні, восенню гэтыя вуліцы пахнуць сенам, гароднінай, садавінай, зімой – бярозавым ды сасновым дымам з комінаў, а вясной – верхаводкай, капяжамі, балогам. Ды і неба тут не заслонена ніякімі камяніцамі. Здалёк відаць, якія набліжаюцца хмары, навальніцы, як ідуць змены года. Тут нават калі хто ідзе па нейкіх справах на Завальную, Вялікую, Нямецкую, Міцкевіча ці іншыя цэнтральныя вуліцы, лічыцца, што ён ідзе ў горад. А галоўнае – горад гэ-

ты, хоць на шмат кіламетраў расцягнуўся ўздоўж Віліі, падуладны маім марам...».

Яшчэ адзін адрас, дзе паэт часта бываў, а ў перыяд вучобы ў Віленскай рускай гімназіі пэўны час жыў, – вуліца Букавая, дом № 14. Сёння яна мае іншую назву – Скроблю. Тут жыла сям’я Асаевічаў, выхадцаў з Мядзельшчыны. З іх дачкой Любай Яўген пазнаёміўся яшчэ падчас навучання ў Віленскай беларускай гімназіі і затым пастаянна падтрымліваў адносіны як грамадскага характару, так і асабістага. А напрыканцы 1939 года маладыя людзі ажаніліся і пражылі разам у каханні і згодзе 56 гадоў.

Увогуле горад сваёй маладосці М. Танк абхадыў уздоўж і ўпоперак. Ён любіў вандраваць па віленскіх вузкіх вуліцах, па прасторных і невялікіх плошчах, па гарадскіх ускраінах. «Зноў пачаліся з ранку да вечара мае бясконцыя вандроўкі па Вільні – вандроўкі па цікавых старонках гісторыі, розных прыгод і паэзіі...» – пісаў паэт. У такіх шпацырах ён знаходзіў асаблівую асалоду і творчае натхненне, акрамя таго, юнаку выдавалася магчымасць сустрэцца з землякамі, у якіх ён мог выведаць апошнія навіны родных мясцін.

У сваіх «Лістках календара» М. Танк пісаў: «На Завальнай сустрэў цэлы абоз

*Іду, а дрэвы штось гавораць...
Аблеплен граззю, мокрым снегам...
Ну дзе ж сягоння, родны горад,
Мяне прытуліш без начлегу?*

1936 г.

фурманак з бочкамі, цабэркамі, маслабойкамі, вядзёркамі. Аж не ўцярпеў, каб не спытацца, адкуль усё гэта вязуць. «З Куранца, з Касцяневіч, з Крывічоў», – адказаў адзін з вазакоў. Я доўга глядзеў на гэтыя вазы, загрузаныя вершамі і паэмамі маіх родных ваколіц. Як часта ў пошуках паэзіі блукаў я па розных бездарожжах! А яна вось толькі што праехала міма на скрыпучых сялянскіх драбінах, запоўніўшы пахам жывіцы ўсю вуліцу». І яшчэ: «На заезным двары пазнаёміўся з некаторымі возчыкамі з Гатавіч і Пасынак, з Баяраў. Харошыя хлопцы. Прасілі, ці не мог бы я дзе дастаць ім беларускіх кніг, газет. Дамовіліся, што яны перад ад'ездам зойдуць да мяне, а я пастараюся нешта для іх падрыхтаваць...».

Іншым разам сустрэчы М. Танка з землякамі на віленскіх вуліцах былі для яго асабліва радаснымі: «Хадзіў у заезны двор, што каля крытага рынку (размешчаны на скрыжаванні вуліц Завальнай і Базыльянскай, па-літоўску – адпаведна Пыліма і Базіліёну. – С.Г.) – гуляў, дзе спыняюцца возчыкі з таварамі мядзельскіх купцоў і з нарачанскай рыбай. Знаёмы крамнік Носька прывёз мне пасылку з дому: кавалак свежага сала (відаць, закалолі кабана), некалькі сухіх сыроў і бацькаў

пінжак, які яшчэ можна насіць...». Але такое «свята» ў яго здаралася не вельмі часта.

Увогуле ў Вільні паэт, нягледзячы на сваю папулярнасць, вёў даволі сціплае жыццё, месяцамі здаралася амаль што галадаць: «У Вільні няма за што жыць. Пакінуць Вільню – пакінуць пісаць. Мінаюць дні, тыдні, месяцы, а я не бачу ніякага выхаду. Адна надзея, што так не можа цягнуцца вечна. Цэлымі днямі і начамі думаю аб хлебе і паэзіі, аб паэзіі і хлебе». Ці вось такое прызнанне: «Каб забыць, што сёння нічога не еў, трэба пісаць. Голад у мяне чамусьці асацыіруецца з творчасцю, а творчасць – з голадам. Можа, таму, што яны да мяне прыйшлі разам».

Часцяком паэт выпраўляўся з Вільні да бацькоў у Пількаўшчыну пешшу, бо не было грошай. Праўда, калі і з'яўляўся ў ягонай кішэні які злоты, то ўсё роўна эканоміў: «Гэты раз я мог бы і не ісці пехатой з Вільні. Грошы на білет у мяне былі. Толькі мне дужа хацелася набыць сабе Шолахаву, Траццякову і «Брунатную кнігу» – кнігу пра падпал фашысцкага рэйхстага (дакументальная кніга аб развянчанні фашысцкай правакацыі з падпалам рэйхстага, поўная назва якой гучыць як «Карычневая кніга аб падпале рэйхстага і гітлераўскім тэроры», была выдадзена ў 1933 годзе на розных мовах, у тым ліку і на рускай. – С.Г.). За дурной галавой і нагам непакой. Праўда, прыемна, ідучы, адчуваць, што колькі б небасхілаў ні змыкалася над дарогай, усе яны застануцца за табой...».

Няспраўджаныя надзеі

Сімвалічнае супадзенне: падзея, у якую шчыра верыў паэт і як мог набліжаў сваёй грамадскай і палітычнай дзейнасцю, сваёй палымянай творчасцю, – уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР прыпала якраз на 17 верасня, дзень нараджэння Максіма Танка. Ён знаходзіўся тады ў Пількаўшчыне і пад уражаннем, як прызнаўся потым, «пачаў пісаць верш – першы верш на вызваленай зямлі, чарнавік якога мне ўжо не трэба

*Хацеў бы я, каб мой апошні спеў
Тут, сярод гэтых незабыўных вулак,
Дзе ўпершыню ён гулка празвінеў,
Знайшоў спакой і вечны свой прытулак.*

1945 г.

недзе хаваць. Пачатак гэтага верша не прыйшлося доўга шукаць, бо ён быў на вуснах народа: «Здарова, таварышы!..».

Нягледзячы на тое, што ў першыя дні савецкай улады ў роднай вёсцы паэт вельмі запатрабаваны – «Дома – гармідар. Прыязджаюць, ідуць розныя наведвальнікі, быццам я – нейкі дарадчык па ўсіх справах. Адным раю да каго звярнуцца, другім пішу заявы, просьбы да нашых савецкіх устаноў...», ён добра разумее: куды большую карысць грамадству можа прынесці менавіта ў Вільні, якая адразу пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі ўваходзіла ў склад БССР. «Трэба ехаць у Вільню. Толькі пакуль што не маю адтуль ніякіх вестак», – напіша 1 кастрычніка 1939 года М. Танк у сваіх «Лістках календара». А літаральна праз некалькі дзён атрымае чаканыя весткі: «Пісьмо ад Лю (Любоў Асаевіч – будучая жонка паэта. – С.Г.). Піша, каб хутчэй прыязджаў у Вільню, куды выклікае мяне начальнік Часовага ўпраўлення І.Ф. Клімаў. Трэба збіраць свае манаткі ды ехаць».

У Вільні М. Танк адразу трапіў, як кажуць, з карабля на бал. Яго запрасілі на літаратурную вечарыну «з удзелам беларускіх савецкіх паэтаў-ардэнаносцаў Петруся Броўкі і Пятра Глебкі», дзе далі слова: «Я выступаў адным з апошніх. Чытаў фрагменты з «Нарачы» і свой новы верш «Здарова, таварышы!..». Калі закончыліся выступленні, я пазнаёміўся з П. Броўкам, П. Глебкам, А. Кучарам, А. Лебедзевым, якія запрасілі мяне з Любай і Рыгора Раманавіча (Шырма. – С.Г.) на вачэру ў рэстаран «Штраль» (на самай справе рэстаран меў назву «Зялёны штраль» і размяшчаўся на першым паверсе дома № 12 па праспекце імя А. Міцкевіча, які за царскім часам называўся Георгіеўскім, у савецкі час насіў імёны Сталіна і Леніна. Цяпер гэта праспект Гедыміна. Дарэчы, у Вільні існаваў і рэстаран «Штраль Чырвоны», які ў так званы нашаніўскі перыяд свайго жыцця любіў наведваць яшчэ адзін будучы народны паэт Беларусі Янка Купала. – С.Г.). Вечар пакінуў харошае ўражанне».

Даволі хутка вырашылася і пытанне з будучай працай М. Танка. «У Часовым

упраўленні нас з Лю дужа сардэчна сустрэў І.Ф. Клімаў. У Івана Фролавіча на стала ляжалі мае зборнікі вершаў. І ён пачаў са мною гаварыць як з даўно знаёмым яму чалавекам. Пасля гэтай сустрэчы мы ішлі з Лю па Вільні, першы раз такія акрыленыя і шчаслівыя». А прапанавалі паэту журналісцкую пасаду ў газеце «Віленская праўда», якая размяшчалася ў доме № 4 па вуліцы епіскапа Бандурскага, у былой друкарні Марціна Кухты (як памятаем, ён выдаў першы і адзіны прыжыццёвы зборнік Максіма Багдановіча «Вянок»). «Рэдактар пазнаёміў мяне з некаторымі работнікамі рэдакцыі, колькасць якіх мне здалася астранамічнай, – успамінаў паэт. – Да гэтага я працаваў у невялічкіх нашых газетах, дзе ўвесь штат складаўся з двух-трох добраахвотнікаў, якія былі і творчымі адміністрацыйнымі работнікамі, і пісалі, і вычитвалі, рассылалі сваю газету. А ў гэтым камбінаце з некалькімі дзесяткамі пакояў можна было згубіцца...».

Аднак планам не суджана было збыцца. «Зноў былі з Лю ў І.Ф. Клімава. Ад яго даведаліся аб перадачы Вільні Літве. Ён загадаў выдаць мне 60 злотых на пераезд у Вілейку, куды праз 7–10 дзён і сам са сваім апаратам збіраецца перабрацца. Цэлы дзень мы рыхтаваліся з Лю ў дарогу. І хоць часу ў нас было зусім мала, пасля абеду мне яшчэ ўдалося абысці Закрыт, пабываць нават на Замкавай гары і ўзбярэжжы Вілі... Прызнацца, шкада было пакідаць Вільню – горад, з якім жывіліся, з якім у нас звязана столькі розных успамінаў. Але едзем мы насустрач новаму жыццю, якое абяцае быць больш светлым, больш цікавым і змястоўным».

Развітаўшыся з Вільняй, Максім Танк пераехаў у Вілейку, дзе пэўны час працаваў у абласной «Сялянскай газеце». Затым у яго лёсе былі іншыя буйныя і малыя гарады. Аднак пра горад сваёй маладосці ён памятаў заўсёды і неаднойчы наведваў – і ў пасляваенныя гады, і ў далейшым. Шкада, што ў сённяшнім Вільнюсе пра жыццё беларускага паэта няма нават памятнай шыльды-згадкі.

Сяргей ГАЛОЎКА

Фота аўтара і архіўныя
Мінск – Вільнюс – Мінск